

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КЗ КОР «ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ»**

КОНСПЕКТ

лекції з освітнього компонента Соціологія
спеціальність 223 Медсестринство
освітньо-професійна програма Лікувальна справа

ТЕМА: Методика проведення соціологічних досліджень

Склав викладач: Сергій КВІТКОВСЬКИЙ
конспект розглянутий та схвалений
на засіданні циклової комісії
природничо- наукових та
соціально-гуманітарних дисциплін
Протокол № ___ від «___» «_____» 20__ р
Голова комісії _____ Олександр ТОЛКАЧОВ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА

Предмет Соціологія

Для _____ III курсу лікувальне, сестринське _____ відділення

Заняття № 2 Практичне _____ Теоретичне _____

Тема заняття Методика проведення соціологічних досліджень

Мета заняття

а) навчальна Вивчити методи соціологічних досліджень, їх види, роль у вирішенні проблем у системі охорони здоров'я та розвитку медичних знань. Розкрити взаємозв'язок між розвитком суспільних відносин та розвитком відносин у сфері медицини.

б) виховна Розкриваючи методи соціологічних досліджень показати як вони впливають на життєву позицію людини, її професійне становлення та формування її світогляду.

Міжпредметні зв'язки:

а) які забезпечують інші предмети „Психологія,” „Політологія“ „Історія медицини”.

б) які забезпечуються іншими предметами „Всесвітня історія”, „Основи права”, „Суспільствознавство”.

Забезпечення заняття: _____

а) наочні посібники _____

б) технічні засоби навчання _____

в) роздатковий матеріал _____

г) література:

основна В. М. Піча Соціологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.—К., 2000.

додаткова: Соціологія: курс лекцій/За ред. В. М. Піча.—К., 1996.

А. В. Решетников Соціологія медицини.—М., 2007.

д) місце проведення заняття навчальна аудиторія

КЗ КОР "Чернобильський медичний фаховий коледж"
КАРТА
організації самостійної роботи здобувачів освіти

Навчальна дисципліна Соціологія

Відділення лікувальне, сестринське курс III

Тема ; Вимоги до складання анкет та опитувальних листів. Види запитань.

Оброблення та аналіз соціологічної інформації.

Література для опрацювання: Соціологія : курс лекцій / За ред. В. М. Піча. - К. 1996. - ст. 306-338.

Вимоги до знань і вмінь студентів. Знати , що таке анкетування, з чого складається структура анкети . як і в якій послідовності будуються блоки запитань. Чим відрізняються відкриті питання від закритих, які різновиди закритих питань. Що таке напівзакриті питання. Які існують форми розташування питань. Правила кодування анкети . Які є програми обробки соціологічної інформації. Вміти примінити свої знання на практичному занятті.

Завдання для самоконтролю (питання, вправи...) 1. Що таке метод соціологічного дослідження як анкетування? 2. Які існують вимоги до структури анкети та до її складових елементів? 3. З яких складових елементів будуються блоки анкети? 4. Наведіть приклади відкритих питань, закритих питань, альтернативних закритих питань, не альтернативних закритих питань, напівзакритих питань. 5. Які є форми розташування питань? 6. Розкажіть про правила кодування анкети. 7. Яким чином обробляється соціологічна інформація? 8. Складіть анкету.

Поради коментарі Під час підготовки самостійної роботи в першу чергу потрібно врахувати складність цієї роботи . Найперше - потрібно зрозуміти , що таке анкета і яке її призначення, що можна з'ясувати за допомогою такого методу соціологічного дослідження . Другим етапом - розкриття структури самої анкети, з яких блоків питань вона повинна складатися. Третій етап - розібратися із різновидами самих запитань та формами їх розташування. Найскладніший етап підготовки завдання заключається в системі кодування анкети . Це робиться для покращення обробки соціологічної інформації, яка буде отримана в результаті дослідження. На завершальному етапі підготовки потрібно підтвердити знання вивченого матеріалу практичним складанням анкети для проведення соціологічного дослідження.

1	2	3
3	Вивчення нової теми	
	(назва теми, навчальна мета і мотивація)	
	Методика проведення соціологічних досліджень	
	ПЛАН:	
	1. значення соціологічних досліджень для розвитку соціології.	
	2. Види соціологічних досліджень.	
	3. Програма соціологічного дослідження.	
	4. Основні напрями соціологічних досліджень в галузі медицини та охорони здоров'я	

Методики проведення соціологічних досліджень

• Конкретні цілі заняття:

• *Аналізувати:*

- значення соціологічних досліджень у сучасному соціологічному і медико-соціологічному пізнанні;
- зміст понять “соціологічне дослідження”, “програма соціологічного дослідження”, “методи соціологічного дослідження”;
- переваги та недоліки, особливості застосування основних методів збору соціологічної інформації.

• *Пояснити:*

- зміст і основні завдання етапів соціологічного дослідження;
- методологічну і методичну функції програми соціологічного дослідження;
- специфіку кількісних або якісних підходів у соціологічному дослідженні.

• *Класифікувати:*

- основні види соціологічного дослідження;
- методи збору соціологічної інформації;
- різновиди методів опитування, спостереження, аналізу документів, соціального експерименту.

• *Проаналізувати:*

- особливості застосування основних методів соціологічного дослідження у сфері медицини та охорони здоров'я.

• *Ключові поняття і терміни:*

Соціологічне дослідження, види соціологічного дослідження, етапи соціологічного дослідження, програма соціологічного дослідження, методологія дослідження, соціальна проблема, об'єкт і предмет соціологічного дослідження, теоретична інтерпретація, емпірична інтерпретація, гіпотеза у соціологічному дослідженні, методика дослідження, генеральна сукупність, вибіркова сукупність, методи опитування, соціологічне інтерв'ю, анкетне опитування, соціометричне опитування, соціологічне спостереження, аналіз документів, контент-аналіз, соціологічний експеримент, біографічний метод, метод фокус-групи, кейс-стаді.

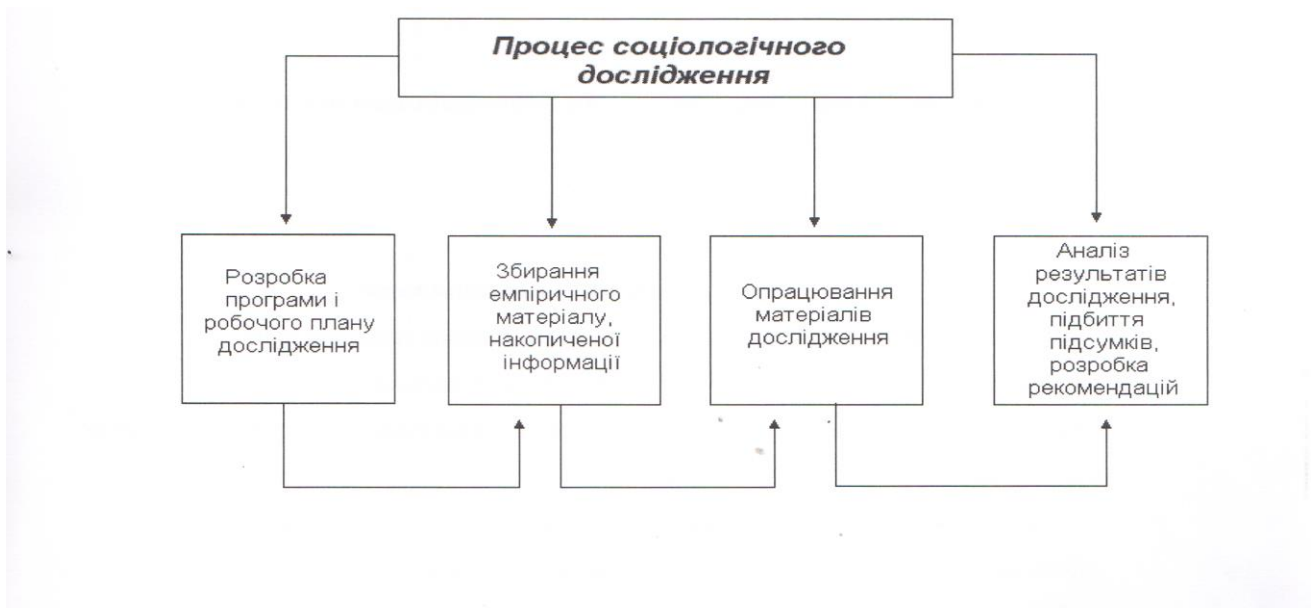
3. Організація змісту навчального матеріалу.

Соціологічне дослідження - це система логічно послідовних методологічних, методичних і організаційних процедур, пов'язаних між собою єдиною метою: отримати достовірну інформацію про ті соціальні явища або процеси, що вивчаються, про тенденції або суперечності їх функціонування і розвитку, щоб ці дані могли бути використані в практиці соціального управління різноманітними галузями суспільного життя.

	Критерії класифікації	Види дослідження
1.	Рівень наукового знання	Теоретичні, емпіричні.
2.	Орієнтація дослідження	Фундаментальне: побудова теорії, аналіз соціальних закономірностей, тенденцій. Прикладне: розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення конкретних соціальних об'єктів.

		Комплексне: поєднує фундаментальність та прикладні завдання.
3.	Предмет дослідження	Соціологічні, комплексні (медико- соціальні, соціально-економічні, соціально- політичні, соціально-психологічні тощо).
4.	Характер поставлених цілей і завдань	Пошукове: пошук дослідницьких проблем. Пілотажне: апробація методик, інструментарію. Описове: опис структурних елементів об'єкту. Експериментальне: виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Прогностично-інженерне: складання прогнозів, програм вдосконалення.
5.	Ставлення до об'єкта дослідження	Многографічне: об'єкт досліджується як представник класу подібних об'єктів. Порівняльне: порівняння різних об'єктів, або тих же в різний час. Панельне: два та більше разів, вибірку сукупність складають ті ж особи. Трендові: два та більше разів без вимоги збереження попередньої вибірки.
6.	Масштаб дослідження	Міжнародні, загальнонаціональні, регіональні, місцеві.

У проведенні соціологічного дослідження можна виділити три основні етапи: *підготовчий, польовий, результуючий*, який відрізняються за характером завдань дослідницької роботи, (див. мал. № 1).

Малюнок 1. Основні етапи процесу дослідження

Предмет дослідження - найбільш значущі з теоретичної або практичної точки зору особливості характеристики об'єкта, які потребують вивчення (наприклад, об'єкт - трудовий колектив лікарні, предмет - соціально-психологічний клімат в колективі тощо).

Теоретична інтерпретація - з'ясування змісту понять, які є ключовими у дослідженні.

Емпірична інтерпретація (операціоналізація) дозволяє зафіксувати та заміряти емпіричні якості та властивості об'єкту за допомогою об'єктивних та суб'єктивних показників.

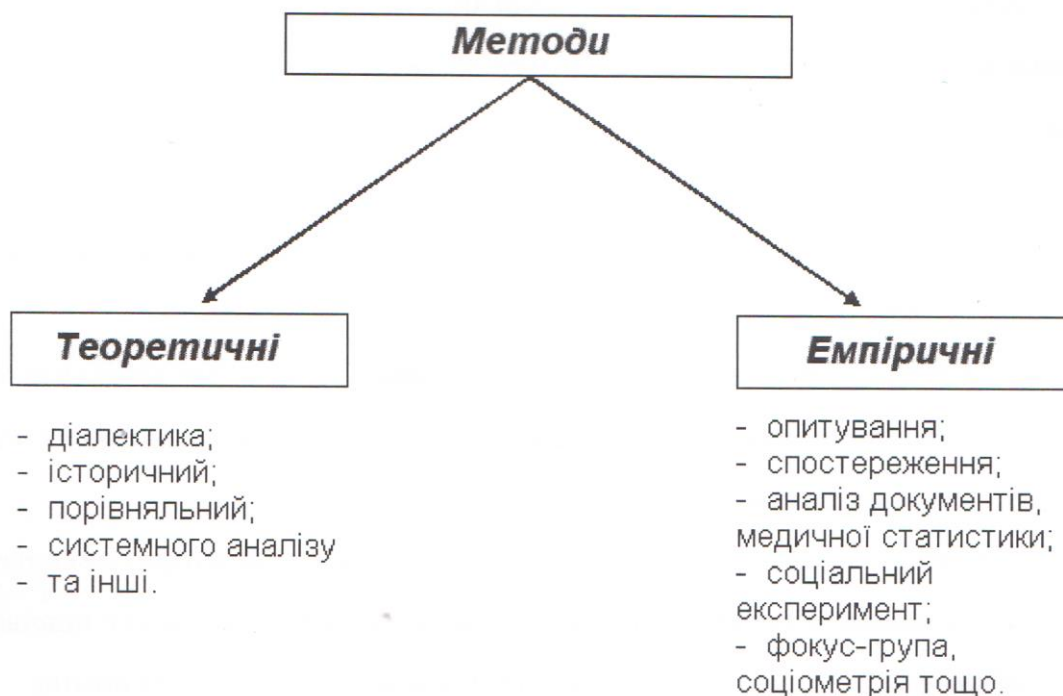
Гіпотеза - наукове припущення про причини та фактори, механізми функціонування та розвитку, що визначають характер явища яке вивчається.

Методика - послідовна і взаємопов'язана сукупність прийомів, способів становлення конкретних соціальних чинників і засобів отримання й обробки первинної соціологічної інформації.

Генеральна сукупність — це обмежений у просторі (територіально) і в часі об'єкт дослідження, на який розповсюджуються висновки соціологічного аналізу.

Вибіркова сукупність - це певне число елементів генеральної сукупності, що відібране за суворими правилами і вміщує в собі її (генеральної сукупності) основні якісні характеристики, контрольні ознаки.

Метод соціології та медичної соціології (грец. *methodos* - шлях до чогось) - спосіб отримання вірогідних соціологічних і медико-соціологічних знань; сукупність застосовуваних прийомів, процедур і операцій для емпіричного і теоретичного пізнання соціальної реальності.

Малюнок . № 3. Методи соціологічного дослідження

Використання теоретичних методів забезпечує необхідний науковий рівень дослідження.

Емпіричні методи соціологічного дослідження використовують для збирання, нагромадження необхідної інформації про кількісні та якісні характеристики об'єкта дослідження, проведення достовірного аналізу соціальних і медико-соціальних проблем.

В соціології та медичній соціології існує два головні класи методів збору соціологічної інформації: кількісні та якісні.

Питання про використання та можливість цих двох груп методів пов'язане з розумінням самого предмету соціології: або це наука, що спрямована на дослідження надіндивідуальних структур, що складають суспільство, або вона вивчає повсякденне життя та ті смисли, які люди надають своїм діям. В першому випадку доцільним є використання кількісних методів збору інформації, в другому - якісних.

Метод опитування - спосіб отримання відомостей про досліджуваний об'єкт шляхом ведення діалогу (комунікації) між дослідником та респондентом за допомогою запитань та відповідей на них в усній та письмовій формі.

Опитування — незамінний прийом отримання інформації про суб'єктивний світ людей, їх схильності, мотиви діяльності, думки (23).

При опитуванні соціолог отримує інформацію в процесі спілкування з особами, які приймають участь в процесах, що досліджуються. Ця інформація відбиває реальність. Це найбільш універсальний метод. Він дає можливість отримання різноманітної інформації про об'єктивні та суб'єктивні характеристики респондентів в минулому, теперішньому та майбутньому, про різні сфери діяльності, в які включений респондент. Головним недоліком методу є труднощі з оцінкою об'єктивності змісту інформації, її достовірності, надійності.

Таблиця № 2

Метод опитування	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
1. Можливість охоплення масової аудиторії. 2. Дозволяє отримати первинну інформацію про мотиви, орієнтації, цінності об'єкта. 3. Гнучкість методу, можливість корекції, порівняння відповідей респондентів. 4. Можливість повторних досліджень об'єкта.	- При високому рівні стандартизації питань, масовості опитування можливо нівелювання індивідуальних особливостей респондентів, отримання поверхової інформації. - Можливість отримання недостовірної інформації, оскільки респонденти можуть повідомляти про удавані, а не справжні свої думки, переконання.

Основними класами опитувальних методів є інтерв'ю та анкетування, які мають свої різновиди.

Інтерв'ю - отримання інформації про досліджуваний об'єкт шляхом прямого контакту дослідника з респондентом, бесіди, проведеної за певним планом.

Таблиця № 3

Різновиди інтерв'ю

	Критерій класифікації	Вид інтерв'ю
1.	За стратегією та технікою проведення	<i>Вільне</i> (нестандартизоване) - бесіда, що проводиться за загальною програмою, без строгої деталізації питань. <i>Стандартизоване</i> (формалізоване) - бесіда, що проводиться за жорстко фіксованому питальнику. <i>Напівстандартизоване</i> — поєднує особливості вільного і формалізованого.
2.	За способом організації	<i>Індивідуальне</i> інтерв'ю. <i>Групове</i> інтерв'ю.
3.	За глибиною аналізу проблеми	<i>Панельне</i> - повторне опитування з тих же самих питань тих же самих респондентів через певні проміжки часу. <i>Клінічне</i> - інтерв'ю, що орієнтоване на отримання глибинної інформації про факти, події, мотивації, оцінки респондентів. <i>Фокусоване</i> - збір інформації з суто конкретних питань.
4.	За типом респондентів	Інтерв'ю з експертами. Інтерв'ю з пересічними респондентами.

Анкетне опитування - метод опитування, який передбачає жорстко фіксований порядок, зміст і форму питань, чіткі форми відповіді.

Анкета - певним чином структурно організований набір питань, які змістовно і логічно пов'язані з завданнями дослідження.

Структура анкети зазвичай складається з блоків питань, що розташовуються у наступній послідовності:

- *Вступ* (інформація про мету дослідження, правила заповнення тощо);

• *Основна частина*:

- питання про факти, події;
- найбільш складні питання;
- найбільш делікатні питання;

• *паспортичка* (стать, вік, професія, освіта та інш. дані респондента). Різновидом методів опитування є *соціометричне опитування*.

Соціометричний метод застосовується на рівні мікросоціології, на стику соціології та соціальної психології і пов'язаний із вивченням міжособистісних стосунків у малих соціальних групах: академічних групах, відділеннях лікарень поліклінік, бригадах, малих підприємствах тощо.

Метод спостереження - загальнонауковий метод емпіричного дослідження. В соціології застосовується переважно для збору та найпростішого узагальнення соціальної інформації. Одиницями інформації тут є зафіксовані акти вербальної або невербальної (реальної) поведінки. Головною особливістю методу спостереження є безпосередній зв'язок дослідника з об'єктом.

Різновиди спостереження:

- включене та невключене спостереження;
- відкрите та інкогніто;
- польове та лабораторне;
- стандартизоване та нестандартизоване.

Таблиця № 4

Метод спостереження	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Оперативність отримання інформації. Відносна дешевизна, не потрібен складний Інструментарій. Можливість використання в пошукових дослідженнях. Спостереження може бути складовою частиною інших методів.	Локальність спостережувальних явищ. Як правило, неможливі повторні спостереження подій, що досліджується. Інформація переважно про дії людей, а про цілі, мотиви, цінності її практичне немає. Перекручування даних через спостережуване “зараження” стереотипами групи, що спостерігаються.

Метод аналізу документів - один з основних методів отримання інформації про соціальну реальність, що зафіксовано у різних документах. Виділяють:

- якісний (традиційний) аналіз документів;
- кількісний (контент) аналіз документів.

Метод аналізу документів характеризується, в першу чергу, тим, що документальна інформація має вторинний характер. Вона дана в тому вигляді, який представляється потрібним автором документа. В цьому випадку позитивним є стан об'єкту, що досліджується, можливість його повторного аналізу. Недоліки методу пов'язані з можливістю викривлення інформації та пасивним характером самого дослідження.

Метод аналізу документів - один з основних методів отримання інформації про соціальну реальність, що зафіксовано у різних документах. Виділяють:

- якісний (традиційний) аналіз документів;
- кількісний (контент) аналіз документів.

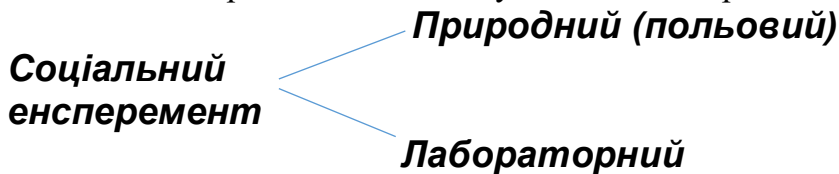
Метод аналізу документів характеризується, в першу чергу, тим, що документальна інформація має вторинний характер. Вона дана в тому вигляді, який представляється потрібним автором документа. В цьому випадку позитивним є стан об'єкту, що досліджується, можливість його повторного аналізу. Недоліки методу пов'язані з можливістю викривлення інформації та пасивним характером самого дослідження.

Таблиця № 5

Метод аналізу документів	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<p>Стабільний стан об'єкта дослідження, можливість повторного звернення до об'єкта.</p> <p>В об'єкті міститься не тільки інформація, а й ставлення авторів до неї.</p> <p>Інформація упорядкована, структурована, узагальнена.</p>	<p>- Дослідження носить пасивний характер, оскільки дослідник не має контакту з реальністю.</p> <p>- Висновки дослідження будуються на підставі вторинної інформації.</p> <p>- Мова документа не збігається з мовою дослідження, тому можливий "камуфляж" форми документа.</p>

Важливе значення для отримання медико-соціальної інформації має аналіз документів медичної статистики. Проте медична статистика, яка складається на основі звернення пацієнта до лікаря, не може надати повної картини оцінки здоров'я населення. Тому важливе значення має комбіноване використання різноманітних методів збору інформації. Соціологічні дослідження проблем здоров'я дозволяють характеризувати і тих респондентів, які не звертаються до лікарів, але мають відхилення у здоров'ї.

Метод соціального експерименту використовується в соціології та медичній соціології для поглибленого аналітичного вивчення об'єкту соціальної реальності шляхом цілеспрямованого впливу на нього контрольованими чинниками.

мал. № 4. Види соціального експерименту

Природний (польовий) експеримент проводиться в реальній обстановці, спеціально експериментальні умови не порушують звичайного перебігу подій.

Лабораторний експеримент проводиться в штучних умовах. Одним із перших лабораторний експеримент запровадив видатний фізіолог, психіатр, невропатолог Володимир Михайлович Бехтерев (1857 - 1927), розпочавши дослідження ефективності груп діяльності. За допомогою використання методу лабораторного експерименту, В.М. Бехтерев довів, що точність сприймання, продуктивність пам'яті, спостережливість індивідів, що реалізують спільну діяльність у групах, вища, ніж при самостійній роботі. Як і інші методи, метод експерименту має свої особливості застосування, переваги та недоліки.

Таблиця № 6

Метод соціального експерименту	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<p>Забезпечує отримання інформації завдяки впливу на об'єкт дослідження чинників, які управляються та контролюються.</p> <p>Дозволяє створювати сконструйовану модель соціального процесу й перевіряти її раціональність та доцільність.</p> <p>Надає можливість використовувати сучасну оргтехніку та дослідницькі технології.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Неможливість повної аналогії соціального експерименту з соціальною реальністю. - Відносно великі витрати коштів та часу на проведення експерименту. - Ситуація експерименту може вплинути на відповіді і поведінку досліджуваних.

Існують і складні, комбіновані методи, які мають застосування в соціології та медичній соціології.

Фокус-групи (групова дискусія) - спосіб виявити розбіжності у розумінні певної проблеми групами людей. Соціолог отримує інформацію в ході групової дискусії. Цей метод дозволяє не просто виявити розбіжності в розумінні деякої проблеми, але й визначити джерело цих розбіжностей.

Для реалізації цього метода формується декілька фокус-груп (8-12 чоловік), в яких проводиться обговорення досліджуваної проблеми, а також шляхи її вирішення. Процесом обговорення керує модератор, поведінка членів групи (як реальна, так і вербальна) фіксується за допомогою відеозапису. Після завершення матеріали аналізуються і готується відповідний документ.

Кейс-стаді - глибинне дослідження унікального об'єкту в сукупності його взаємозв'язків. Об'єктом аналізу виступає один об'єкт, тому висновки у більшості випадків мають природний характер. Об'єктом дослідження можуть бути соціальні групи чи організації, доступ дослідника до яких утруднений, в силу певних обставин (наприклад релігійні групи, підрозділи адміністрації, тощо). В медичній соціології цей метод може бути застосований, наприклад, для глибинного вивчення деяких девіантних груп (наркомани, токсикомани), способу життя молодіжних угруповань делінквентної спрямованості тощо.

Біографічний метод - сукупність різних способів отримання даних про "особистісну історію" індивіда, ґрунтується на вивченні як вербальної інформації (інтерв'ю), так і письмової інформації (біографії, офіційні, сімейні документи і матеріали). Орієнтованість цього методу на вивчення індивідуальних переживань та вражень респондента зумовлює широкі можливості його використання в соціології медицини (наприклад, при дослідженні "внутрішньої картини" здоров'я або хвороби, пояснення етіології відчуття стресу, депресії, втрати контролю тощо).

Використання різноманітних методів в залежності від цілей і завдань дослідження, їх можливе комбінування сприяє отриманню більш повної, достовірної інформації, що має важливе значення для вирішення сучасних проблем і перспектив розвитку системи охорони здоров'я в Україні.

ПРАВИЛА ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ.

1. Оперативність та економність дослідження не повинні досягатися за рахунок якості даних;
2. Жоден метод не є універсальним і має свої, чітко окреслені, пізнавальні можливості. Тому не існує узагалі «добрих» чи «поганих» методів; є методи, адекватні або неадекватні (тобто відповідні і невідповідні) поставленій меті і завданням;
3. Надійність методу забезпечується не лише його обґрунтованістю, а й дотриманням правил його застосування.

Подаючи далі детальнішу характеристику основних методів одержання соціологічної інформації, ми вибрали з них ті, які найбільше відповідають розкриттю причин конфліктів на підприємстві між робітниками та адміністрацією. Саме ці методи мають бути внесені до програми конкретно - соціологічного дослідження; їх належить використовувати відповідно до цілей, завдань дослідження. Вони повинні бути базою для перевірки правильності чи хибності висунутих гіпотез.

Серед методів збирання первинної соціологічної інформації використовують і такі, які не є специфічно соціологічними.

Це *спостереження і експеримент*. Своїм корінням вони пов'язані з природничими науками, але нині їх успішно застосовують у соціогуманітарних наїрсах, у тому числі й у соціології.

Метод спостереження в соціології.

Спостереження в соціології - це метод цілеспрямованого, планомірно, певним способом фіксованого сприйняття об'єкта, що досліджується. Воно служить певним пізнавальним цілям і може бути піддане контролю і перевірці. Найчастіше метод спостереження використовують при дослідженні поведінки індивідів і груп та форм спілкування, тобто при візуальному охопленні певної соціальної дії. Його можна застосовувати в дослідженні конфліктних ситуацій, бо багато з них проявляється саме у вчинках і подіях, які можна зафіксувати і проаналізувати.

Позитивними рисами цього методу є:

- здійснення спостереження одночасно з розгортанням! розвитком явищ, що їх досліджують;
- можливість безпосереднього сприйняття поведінки людей у конкретних умовах і в реальному часі;
- можливість широкого охоплення події і опису взаємодії усіх її учасників;
- незалежність дій об'єктів спостереження від соціолога - спостерігача.

До недоліків методу спостереження відносять:

- обмеженість і частковий характер кожної ситуації, що спостерігається. Це означає, що одержані висновки можуть бути узагальнені й розповсюджені на ширші ситуації лише з великою обережністю;
- складність, а інколи й просто неможливість повторення спостережень. Соціальні процеси є незворотніми; їх неможливо змусить ще раз відбутися для потреб соціолога;
- вплив на якість первинної соціологічної інформації суб'єктивний оцінок спостерігача, його установок, стереотипів тощо.

Типи спостережень.

Існує декілька типів спостереження у соціології. Серед них - найпопулярніше в дослідників сучасності включене спостереження, коли соціолог безпосередньо входить у соціальний прогрес і соціальну групу, що їх вивчають, коли він контактує і діє разом з тими, за ким він спостерігає.

Це дає змогу досліджувати явища із середини, глибоко вникнути в суть проблем (у даному разі конфлікту), зрозуміти причини її виникнення і загострення. Польове спостереження відбувається у природних умовах: у цехах, службах, на будівництві тощо. Лабораторне спостереження потребує створення спеціально обладнаних приміщень. Є спостереження симпатичні і випадкові, структуралізовані (тобто такі, що їх проводять за задалегінь розробленим планом) і неструктуралізовані (за яких визначають лише об'єкт обстеження).

Метод експерименту в соціології.

Експеримент як метод дослідження розвивався передусім у природознавстві. Л.Жмудь вважає, що перішш зафіксований у науковій літературі експеримент належить античному філософу і вченому' **Піфагору** (бл. 580-500 рр. до н.е.) Він використав монохорд - інструмент з однією струною, натягнутою на лінійку з 12 поділками-позначками, маючи меті з'ясувати залежність між висотою музичного тону і довжиною струни. Пі-фагор винайшов математичний опис гармонійних музичних інтервалів: октави (12:6), кварта (12:9) і квінти (12:8).**В.Гречихін** дотримується думки, що першим ученим, який поставив дослід на наукову основу, був **Галітео Галілей** (1564 - 1642 рр.), один із засновників точного природознавства. На основі наукових дослідів він дійшов висновку про правильність учення М.Коперника щодо будови всесвіту. Засуджений інквізицією,

Галілей вигукнув: «А все ж вона крутиться! », маючи на увазі обертання Землі навколо Сонця і навколо власної осі.

Ідею про можливість використання експерименту в соціальних науках висунув французький учений **П.-С.Лаплас** (1749 - 1827) у 1814 р. в книзі «Філософський досвід ймовірності». У дослідженні суспільства, на його думку, можна застосовувати такі прийоми ймовірності підходу, як вибірка, створення паралельних контрольних груп тощо. Отже, можливою

є розробка засобів кількісного опису суспільства та соціальних проблем і явищ.

Дискусія довкола методу експерименту

Однак, **О. Копт**, **Е. Дюрктейм**, **М. Вебер** та інші заперечували . спроби застосування експериментального методу у вивченні соціальних проблем. На їх думку, основні труднощі використання експерименту в соціології полягають у:

- складності, багатofакторності і багатоманітності соціальних процесів;
- складності, а то й неможливості їх формалізації і кількісного опису;
- цілісності і системності залежностей, складності чіткого з'ясування ефекту впливу на соціальне явище якогось одного фактору;
- опосередкованості зовнішніх впливів через людську психіку;
- неможливості надати однозначну інтерпретацію поведінки людини або соціальної спільноти тощо.

Але з 1920-х рр. поступово розширюється сфера застосування експерименту в соціальних науках. Це пов'язується з швидким зростанням емпіричних досліджень, удосконаленням процедур обстеження, розвитком математичної логіки, статистики і теорії ймовірності. Нині експеримент справедливо належить до визначних методів конкретно - соціологічних досліджень.

Сфери застосування, мета і логіка експерименту

Експеримент у соціології - це засіб отримання інформації про кількісні і якісні зміни показників діяльності і поведінки об'єкта внаслідок дії на нього певних факторів (змінних), якими можна керувати і котрі можна контролювати. Як зазначає **В.Гречихін**, застосування експерименту в соціології доцільне тоді, коли треба розв'язати завдання, пов'язані з реагуванням тієї чи іншої соціальної групи на внутрішні і зовнішні фактори, які вводяться ззовні у штучно створених і контрольованих умовах. Основна мета його проведення - перевірка тих чи інших гіпотез, результати яких мають прямий вихід на практику, на різноманітні управлінські рішення.

Загальна логіка експерименту полягає у:

- виборі певної експериментальної групи;
- вміщенні її у незвичку експериментальну ситуацію, під впливом певного фактору;
- простеження скерованості, величини і сталості змінних характеристик, які називаються контрольними і котрі настали внаслідок дії введеного фактору;

Різновиди експериментів

Серед різновидів експерименту можна назвати польові (коли група перебуває у природних умовах свого функціонування) і лабораторні (коли експериментальну ситуацію і групи формують штучно). Виділяють також лінійні (коли аналізу підлягає одна й та ж група) і паралельні (коли в експерименті беруть участь дві групи: контрольна із сталими характеристиками й експериментальна із зміненими характеристиками) експерименти. За характером об'єму і предметом дослідження розрізняють соціологічні, економічні, правові, соціально - психологічні, педагогічні та інші експерименти. За специфікою поставленого завдання експерименти поділяють на наукові (вони мають на меті прирощення знання) і прикладні (вони мають на меті отримання практичного ефекту) експерименти. За характером експериментної ситуації вичленовують експерименти, які є контрольованими, і такі, де контроль не здійснюється.

У нашому випадку з конфліктною ситуацією на виробництві можна здійснити прикладний польовий контрольований експеримент із виділенням двох груп робітників за критерієм віку. Цей експеримент дасть змогу встановити залежніші продуктивності праці від віку працівників. Його здійснення покаже, чи є виправданим звільнення молодих робітників через недостатній виробничий досвід і нижчі, ніж у робітників середнього віку, показники ефективності виробничої діяльності.

Метод аналізу документів

Метод *аналізу документів* у соціології є одним з обов'язковим, з якого починаються практично всі дослідження. Документи поділяються на статистичні (у числових виразах) і словесні (у формі тексту); офіційні (що мають службовий характер) і неофіційні (які не мають офіційного підтвердження їх правильності і дійовості); суспільні і особисті тощо. У нашому випадку можна використовувати офіційні статистичні і словесні документи суспільного значення, в яких зафіксовано дані про статевий і віковий склад робітників, рівень їх освіти, професійної підготовки, сімейний стан тощо, а також про результати виробничої діяльності різних груп робітників. Зіставлення цих різновидів документів дає можливість встановити залежність економічної ефективності праці робітників від їх соціально-демографічних, професійних та інших характеристик.

Опитування та сфери його застосування

Найбільш розповсюдженим і широкоживаним у соціології є метод *опитування*. Він охоплює в собі використання таких дослідницьких процедурах, як анкетування, поштове опитування, інтерв'ю. Опитування - це метод безпосереднього або опосередкованого збирання первинної вербальної (тобто висловленої у словесній формі) інформації. Виділяють заочні й очні, стандартизовані (за наперед розробленим планом) і нестандартні (свобідні), одноразові і багаторазові опитування, а також опитування експертів.

Метод опитування використовують у таких випадках:

- коли проблема, що її досліджують, недостатньо забезпечена документальними джерелами інформації (наприклад, ситуація конфлікту на підприємстві досить рідко фіксують у систематизованій формі в офіційній документації);
- коли предмет дослідження або його окремі характеристики неможливо спостерігати в повному обсязі і протягом всього існування даного явища (наприклад, конфліктна ситуація піддається спостереженню переважно в момент її загострення, а не на початку її виникнення);
- коли предметом дослідження є елементи колективної та індивідуальної свідомості - думки, стереотипи мислення тощо, а не безпосередні вчинки і поведінка (наприклад, у випадку конфлікту можна здійснювати спостереження над його поведінковими проявами, але воно не дасть уявлення про мотиви участі людей у конфлікті, їх міркування з приводу правомірності дій обидвох сторін конфлікту);
- коли опитування доповнює можливість опису й аналізу досліджуваних явищ і перевіряє дані, одержані за допомогою інших методів.

Анкетування

Серед видів опитування чільне місце займає *анкетування*, основним інструментом якого є питальник або анкета. На перший погляд нема нічого легшого і простого, ніж розробника питальника на будь-яку тему, пов'язану з проблемною ситуацією. Кожен із нас у повсякденній практиці постійно ставить питання людям навколо, вирішуючи за їх допомогою безліч життєвих проблемних ситуацій.

Однак у соціології виконує функцію дослідницького інструменту, що висуває особливі вимоги до його формулювання і зведення питань в анкету.

Структура анкети:

Насамперед це вимоги до структури анкети. Її складовими повинні бути:

- вступ (звернення до респондентів з коротким викладом теми, завдань, опитування, назвою організації або служби, яка його проводить, із інструкціями щодо процедури заповнення анкети, із вказанням на анонімність опитування і використання його результатів лише з науковою метою);
  - блоки простих питань, нейтральних за змістом (крім пізнавальної мети, вони забезпечують полегшене входження респондентів у процес опитування, пробуджують їх зацікавлення, формують психічну установку на співробітництво з дослідниками, вводять у коло обговорюваних проблем);
  - блоки складніших питань, які потребують аналізу і роздумів, активізації пам'яті, підвищеної зосередженості й уваги. Саме тут міститься ядро дослідження, збирається основна первинна соціологічна інформація;
  - заключні питання, які повинні бути достатньо простими, знімати психологічну напругу у респондентів, дати можливість їм відчувати, що вони брали участь у важливій і потрібній роботі;
- «паспортичка», або блок із питаннями, що розкривають соціально - демографічні, професійно- освітні, етнічні, культурні тощо характеристики респондентів (стать, вік, сімейний стан, місце проживання, національність, рідна мова, ставлення до релігії, освіта, професійна підготовка, місце праці, стаж роботи тощо).

Блоки анкети

Питання анкети об'єднуються у блоки за тематичним і проблемним принципом на основі «дерева» і «гілок» інтерпретації основних понять. У нашому випадку блок, який застосовується соціально-демографічних та інших особистісних характеристик робітників і управлінців, доцільно примістити у «паспортичці», тобто як і інші блоки приміщуються в основній частині анкети. Це такі блоки:

1. ставлення до праці та результати виробничої діяльності;
2. рівень соціальної активності;
3. рівень поінформованості;
4. оцінка якості планування;
5. оцінка організації, змісту та умов праці;
6. характеристики побутових умов;
7. характеристики причин конфлікту;
8. з'ясування можливих шляхів розв'язання конфлікту тощо.

Відкриті питання

Питання внесені в анкету, поділяються на різні типи. Це можуть бути відкриті питання, коли дослідник ставить питання і залишає вільне місце для власноручного запису відповіді респондента. *Наприклад:*

Вкажіть, будь ласка, якими, на Вашу думку, є причини конфлікту між робітниками та адміністрацією _____ Вашого підприємства? _____

(місце для відповіді)

Перевага відкритих питань полягає у тому, що їх легко сформулювати і що вони не обмежують вибору варіантів відповідей, які може подати дослідник. Складність і труднощі виникають тоді, коли треба обробляти всі можливі відповіді і групувати їх за певним критерієм після одержання соціологічної інформації.

Закриті питання та їх різновиди

Закриті питання - це такі, на які в анкеті наведено в міру можливого повний набір варіантів відповідей, а респонденту лишається тільки позначати той варіант, який відповідає його думці. *Альтернативні закриті* питання передбачають вибір респондентами лише одного варіанту відповіді, внаслідок чого сума відповідей на всі варіанти становить 100%
Наприклад:

Як Ви виконуєте виробничі завдання ?

1. звичайно перевиконую норму виробітку (7%)
2. звичайно виконую норму виробітку (43%)
3. інколи не виконую норми виробітку (33%)
4. практично не вважається виконувати норму виробітку(17%)

Як бачимо , сума відповідей у відсотках дорівнює 100.

Неальтернативні закриті питання допускають вибір респондентами декількох варіантів відповідей на одне й те ж питання, тому сума, як звичайно, перевищує 100%. Наприклад:

Які фактори, на Вашу думку, є причинами виникнення конфліктної ситуації у Вашому трудовому колективі?

- фактори, пов'язані із статтю і віком робітників (44%)
- фактори, пов'язані із сімейним станом робітників (9%)
- фактори, пов'язані із ставленням робітників до праці (13%)
- фактори, пов'язані з поганою якістю планування (56%)
- фактори, пов'язані з недосконалою організацією праці з боку адміністрації (39%)

Як бачимо, сума відповідей у процентах значно перевищує 100 і вказує на комплексний характер причин виникнення конфліктів на підприємстві.

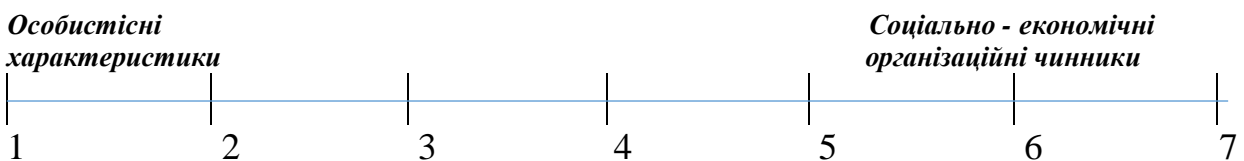
Напівзакриті питання - це така їх форма, коли спочатку перелічують усі можливі варіанти відповідей, але в кінці залишають місце для власноручного написаної відповіді респондента, якщо він вважає, що жоден її наведених варіантів відповідей не віддзеркалює його думки. Іншими словами, напівзакриті питання - це комбінація відкритих і закритих питань в одному.

Форми розташування питань.

Лінійна форма розміщення питань передбачає їх формулюванню і наведення нижче можливих варіантів відповідей, як у наведених раніше прикладах. Одночасно можна вживати і *табличну форму* розміщення питань і відповідей. Наприклад: « Як змінилися, на Вашу думку, організація, зміст і умови Вашої праці за час роботи на даному підприємстві?»

Існує і така форма розміщення питань, яка ґрунтується на використанні *шкали*. Наприклад : «Одна група людей вважає, що основною причиною конфлікту на підприємстві є особистісні характеристики робітників. Цій думці відповідає позначка 1 на вміщеній нижче шкалі. Інша група людей переконана, що конфлікти зумовлені соціально - економічними та організаційними причинами внаслідок незадовільної діяльності адміністрації. Цій думці відповідає позначка 7 на шкалі. Яка позиція збігається з Вашою думкою і де Ви розмістили на цій шкалі?»

Характер змін	Організація праці	Зміст праці	Умови праці
Змінилися в кращий бік			
Залишилися без змін			
Змінилися в гірший бік			

Одержані відповіді дають усередині оцінки думок респондентів, які можна порівнювати (наприклад, середній бал відповідей робітників може дорівнювати 6,3, а представників адміністрації -1,8). Тобто на думку робітників, причини конфліктів з адміністрацією полягає не в їх особистісних характеристиках, а викликані незадовільною роботою керівного персоналу у плануванні виробничої діяльності, організації праці тощо. Думка ж представників адміністрації у даному разі є протилежна: на їх переконання, конфлікти виникають тому, що робітники не виконують виробничих завдань через низький рівень їх кваліфікації, освіти, недостатній виробничий досвід, систематичні прогули і т.ін.

Звідси дослідник може зробити такі припущення:

- існує різне розуміння причин виникнення конфліктних ситуацій;
- зафіксоване прагнення перекласти вину за конфліктний стан із себе на інших; у зв'язку з цим виникає потреба глибше дослідити витоки конфліктних ситуацій на даному підприємстві за допомогою інших
- методів соціологічного дослідження: експерименту, спостереження, аналізу документів для одержання достовірнішої інформації.

Правила кодування анкети .

Коли анкета складена, слід закодувати всі вміщені в неї питання і варіанти відповідей, маючи на увазі подальшу обробку одержаної інформації на комп'ютері. Для того обирають звичайно тризначний код. Наприклад, перше питання анкети одержує цифрову позначку 001, а варіанти відповідей на нього (якщо їх п'ять) кодуються цифрами 002, 003, 004, 005, 006. Тоді подальше питання одержить номер 007, а відповіді на нього кодуюватимуться дальшими за черговістю цифровими позначками 008, 009, 010 тощо. У разі використання в анкеті табличної форми розміщення питань, слід простежити, щоби кожна позиція відповіді мала власний код. Тобто основний принцип кодування полягає у тому, щоби всі без винятку питання і відповіді (разом із можливими відповідями на відкриті питання) мали свій відповідний код.

Обґрунтування вибору методів ■

Програму конкретно - соціологічного дослідження вважають повноцінною, коли в ній міститься не лише простий перелік методів збирання первинної соціологічної інформації, а й обґрунтування їх вибору; . продемонстрований зв'язок методів збирання інформації з цілями, завданнями і гіпотезами дослідження.

Наприклад, якщо використовують метод анкетування, то слід вказати у програмі, що для вирішення такого-то завдання і підтвердження такої-то гіпотези був вироблений такий-то блок питань анкети. У нашому випадку доцільним буде використання різних методів дослідження конфліктної ситуації: спостереження, експерименту, аналізу документів, опитування. їх застосування дасть можливість проаналізувати різні сторони конфліктної ситуації в усій її складності, унеможливити односторонність в оцінці конфлікту, глибоко з'ясувати суть причин, які зумовили його виникнення, можливі шляхи розв'язання проблеми.

Програми обробки соціологічної інформації

- У програмі слід вказати, за допомогою яких комп'ютерних програм здійснюватиметься обробка первинної соціологічної інформації. Наприклад, у разі проведення анкетування комп'ютерна обробка одержаної інформації може здійснюватися за допомогою двох програм:
- вітчизняної програми ОСА (тобто програмної обробки соціологічних анкет, вкладеної **А. Горбачиком** і котра існує у двох варіантах: **1990** і **1993** років. Ця вітчизняна програма розроблена на базі київського Міжнародного інституту соціології при Києво - Могилянській Академії і її можна вважати цілком достатньою для первинної обробки одержаних даних;
- американські програми SPSS (тобто статистичної програми для соціальних наук. Вона вживається у тих випадках, коли необхідно здійснити глибший аналіз даних переважно професійними соціологами).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. - К., 1999.
  - Городяненко В.Г. Социологический практикум. Учебно- методическое пособие. - К., 1999.
  - Дмитриева Е.В. Социология здоровья: Методологические подходы и коммуникационные программы. - М., 2002.
  - Жоль К.К. Соціологія: Навчальний посібник. - К., 2005.
  - Как провести социологическое исследование. - М., 1990.
  - Кравченко А.И. Социология - М., 2006.
  - Кзмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. - М., 1989.
  - Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія : Базовий курс: Підручник. - К., 2005.
  - Лукашевич М.П., Туленков М.В., Гринчук А.В. Соціологія: Підручник для дистанційного навчання. - К., 2005.
  - Масионис Дж.. Социология. - Сп.б., 2005.
  - Немировский В.Г. Общяя социология: учебное пособие. Ростов-на- Дону, 2004.
  - Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій. -К., 1996.
  - Попова І.М. Соціологія. Пропедевтичний курс. - К., 1996.
  - Практикум з соціології: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / За редакцією В.М.Пічі. - Львів, 2004.
- Решетников А.В. Социология медицины (Введение в научную дисциплину): Руководство. - М., 2002..
- Соціологія: Підручник / За ред. В.П.Андрущенка. - К. - Харків, 1998.
- Соціологія: Навчальний посібник/ За заг ред. І.Р.Байрака. - К., 2005.
- Соціологія: Підручник / За ред. В.Г.Городяненка. - К., 1999.
- Соціологія: Підручник / За ред. В.М.Пічі. - Львів, 2004.
- Тихонов О. Програма курсу “Методологія і методи соціологічних досліджень”
Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2003. - № 3.
- Хабибуллин К.Н. / Медицинская социология. Учебное пособие.
СПб., 2000.
- Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. Конспект. Випуск 6. - Львів, 1996.
- Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. - М., 1987.
- Richard T. Sociology matters, D. Poul University, Me Graw Hill, 2004.

William C. Cockerham *The Blackwell Companion to Medical Sociology*

Blackwell Publishing Ltd, 2005.

Mary Ann Elston *The Sociology of Medical Science and Technology*, Blackwell Publishing Ltd / Editorial Board, 1997.

Hart N. *Sociology of Health and Medicine*. - Oxford, 1993.

Sociology: The core / Michael Hughes, Carolyn J. Kroehlev, James W. Vander Zanden.
- 5-th ed. - Me. Graw Hill, 1999.